

УДК 261.2 (477) 01: 82-343 (477)

Олександр Удод, Михайло Юрій

ОСОБЛИВОСТІ ПРАУКРАЇНСЬКОГО МІФУ І ЯЗИЧНИЦТВА

У статті йде мова про індоєвропейські джерела праукраїнської міфології. Вказується на незавершеність процесу міфологізації в праукраїнців у зв'язку з прийняттям християнства, наводиться пантеон язичницьких богів наших предків.

Ключові слова: міфи, свідомість, язичництво, світогляд, пантеон, ритуал.

Внаслідок розселення слов'ян з праслов'янської території (верхів'я Вісли, передусім з території Південно-Східних Карпат) у Центральну та Східну Європу від Ельби (Лаби) до Дніпра і від північних берегів Балтійського моря до півночі Балтійського півострова відбулась диференціація слов'янської міфології і відособлення локальних варіантів, які довго зберігали головні характеристики загальнослов'янської міфології. Це стосується і міфології балтійських слов'ян (західнослов'янські племена північної частини межиріччя Ельби та Одера), і міфології східних слов'ян (племенні центри – Київ і Новгород). Припускається існування й інших варіантів (зокрема – південнослов'янських на Балканах і західнослов'янських у польсько-чесько-моравській області), але свідчення про них скупі.

Власне праукраїнські міфологічні тексти не збереглися: релігійно-міфологічна цілісність “язичництва” була знищена в період християнізації. Можлива лише реконструкція головних елементів праукраїнської міфології на основі вторинних писемних, фольклорних і речових джерел. Головне джерело свідчень з праукраїнської міфології – середньовічні хроніки, аннали, написані сторонніми спостерігачами німецькою або латинською мовами. Цінні свідчення є в творах візантійських письменників (починаючи з Прокопія (VI ст.)) і географічних описах середньовічних арабських та європейських авторів. Багатий матеріал з праукраїнської міфології дають пізніші фольклорні та етнографічні зібрання, а також мовні дані (окремі мотиви, міфологічні персонажі й предмети).

Особливий вид джерела для реконструкції праукраїнської міфології – порівняльно-історичне зіставлення з іншими міфологічними системами, в першу чергу з міфологією балтійських племен, що вирізняються особливою архаїчністю. Це зіставлення дозволяє виявити індоєвропейські джерела праукраїнської міфології і цілого ряду її персонажів з іменами та атрибутами, в тому числі головного міфу – праукраїнської міфології про боротьбу бога грози з його демонічним супротивником. Індоевропейські паралелі дозволяють відділити архаїчні елементи від пізніших інновацій, впливів іранської, германської та інших євразійських міфологій, пізніше – християнства, які помітно трансформували праукраїнську міфологію.

Разом з тим, незважаючи на всі проблеми, пов'язані із збереженням міфологічних текстів наших предків, на основі реконструкції можна зазначити, що праукраїнська словесність знала вже й міфи, оформлені в жанри, пов'язані з природою і поетичними історичними упорядкованими текстами. Виникають запитання: якою була форма міфу в цей період, чи був міф повним або хоча б відносно закінченим нарративним цілим, про яке ми судимо за його уламками – частковими і більш або менш відображеними, такими, що

випадково збереглися, або ж реальністю був не сам міф як такий, а окремі мотиви, образи, мовні елементи (слова), що являли собою основу, на якій викристалізувався – потенційно (у багатьох версіях) або реально – міф, причому – і це необхідно враховувати – реально міф міг отримати своє завершення і оформлення вже в якомусь іншому жанровому типі, наприклад, у легенді, казці тощо. Цей другий член альтернативи потребує більш детального обговорення: саме припущення альтернативи і саме з таким розумінням її другого “або” є новим.

Якщо виходити з цього припущення, то виявляється, що міф для його носіїв був результатом такої ж реконструкції цілого у формі пучка варіантів, яка виробляється дослідником-“реконструктором”. У будь-якому разі в живій українській традиції, як і у всій слов'янській, міф у строгому розумінні слова, міф як жанрова конструкція, міф як цілісний текст відсутній. Можливі лише перекази (і тоді сам переказ утворює певний новий “мета-жанр”). Реальна картина, з якою мають справу дослідники, така, що ні міф не складається у вірогідну “міфову” конструкцію – сюжет з реально засвідчених мотивів і образів, ні міфи не утворюють цикли, пов'язані єдністю міфологічних персонажів і хоча б відносною безперервністю дії.

Нарешті, існує ще одна думка, що дозволяє вважати виправданим припущення, яке тут робиться. Оскільки першим локусом народження міфу (точніше – міфічного) є мова, від якої невіддільний процес міфологізації, як це було встановлено ще в “романтичний” період становлення наукового методу вивчення міфу, і яка сама (мова) не може відтворюватися завжди безпомилково (а мовна помилка, власне, і утворює основу для мовного міфотворення, як утворює її і використання мови за межами “низького” життя, побуту – в поезії, пророцтвах, релігійних прозріннях тощо), виявляється, що початок міфу лежить у сфері спонтанного, як правило, не контрольованого свідомістю, і що міф вибудовується ніби знизу, шляхом змін, трансформацій, суджень і розширень, “поліпшень” і “погіршень”, осмислюваних лише на наступному кроці (перун – грім > Перун як персоніфікація грому-блискавки і його сакралізація; вел, вол – значення смерті, небіжчика, влади – символ багатства, худоби, вовни, певного локуса тощо > Велес як теріоморфізація, а потім і персоніфікація окреслених явищ або об'єктів тощо).

Ця тенденція сходження, прояснення, переходу на рівень персонажів, циклізація різного, окремого, випадкового в єдине, спільне, необхідне, одне слово, в щось ціле і завершене, настільки містке, щоб умістити у собі якісь головні змісти, і настільки ефективно, щоб стати в майбутньому силою, що протистоїть тенденції, – ентропія, передаючись з рівня на рівень, якраз і могла призвести до створення міфу як вищого досягнення міфопоетичного періоду розвитку. Як далеко зайшов цей процес у праукраїнському і наскільки повно він був відображений у джерелах більш пізнього часу або навіть у реконструкціях, сказати з достовірністю навряд чи можна, але саме припущення про формування міфу в його словесно-текстовій, мовній формі з ізолюваних і “випадкових” елементів або їх мінімальних сполучень, які в телеологічному ланцюгу з точки зору майбутнього виявились заготовкою, з яких склався міф, видається небезкорисним.

У світлі до цього часу сказаного треба врахувати і можливості – у праукраїнську епоху міф є особливим жанром словесності, однак судити про нього з достатньою вірогідністю важко, тим більше, що не можна не врахувати можливість “дегенеративного” варіанту розвитку, при якому втрати і псування істотно затемнюють початкову картину, або ж міф не сформувався у певний канонічний жанр – він тільки приміряв до себе різні форми, які могли б претендувати надалі на статус жанрових утворень, але не змогли (не встигли) стати ними. Ці особливості ситуації з праукраїнським міфом краще можуть бути зрозумілими при врахуванні культурно-історичної ситуації. Як відомо, “міфопоетичне” начало доросло до форми міфу або цілої серії (циклу) міфів у тих культурних традиціях, де рання поява писемності сприяла фіксації “міфопоетичного” і створила особливо вигідні умови для доведення його до рівня міфів (грецька, італійська, хетська та інші традиції), або ж були вироблені наднадійні мнемонічні засоби, які значною мірою компенсували відсутність

писемності (давньоіндійська, почасти давньоіранська традиції). Ні того, ні іншого не було в праукраїнській культурній традиції. Навпаки, була одна вкрай несприятлива обставина для збереження язичницької традиції і завершення процесу міфологізації – збігу в часі виникнення писемності й прийняття християнства, що означало крах язичницької міфології і перекреслення (зрозуміло, практично не абсолютне) того, що було вже зроблено на шляху становлення міфологічного жанру. І ще одна обставина повинна бути взята до уваги – припущення про дегенерацію старої індоєвропейської міфопоетичної спадщини і припущення, що відновлена картина формування праукраїнського міфу вторинна, і що їй могла передувати інша, більш цілісна картина, спроба відновлення якої, однак, неминуче примусила б дослідника ступити на досить хисткий ґрунт.

Розглядаючи далі проблему праукраїнського міфу, можна було б із деяким припущенням говорити про такий нарратив, як “передказка” (відповідно можна говорити і про “передміф”), в якій відтворюються і за “казковою” логікою аранжуються багато мотивів, актуальних для міфа. Тією мірою, якою казкові функції можуть “перераховуватися” (співвідноситись) з мотивами, можна говорити і про мотивну структуру “передказки”, в якій розігрується, по суті, один з варіантів “головного” міфу. Таким чином, з’являються деякі підстави розуміти єдність “передказки” в тому ж плані, що і єдність міфу.

Якщо ж взяти до уваги й оповіді “квазіісторичного” характеру в тому їх різновиді, який можна охарактеризувати як оповіді про предків-засновників, що багатьма особливостями (композиційними, мотивними, персонажними тощо) перегукуються і з міфом, і з “передказкою”, то не можна не помітити певного взаємозв’язку між єдністю “змісту” всіх цих жанрових конструкцій і певною незалежністю їх складових частин (до речі, мотивів і навіть інколи персонажів) у кожному з названих жанрових типів. Складається враження, що підкреслена “змістова” єдність певною мірою компенсує “слабкість”, а почасти і оказіональність внутрішніх зв’язків у кожному з цих типів.

Правда, слід зазначити, що реально про жанр “квазіісторичної” оповіді можна судити найчастіше за пізніми прикладами, де персонажі, їхні імена і просторово-часові обставини виступають як змінні, а функції і мотиви – як постійні. Тому проблема “історичності” персонажів і подій, з ними пов’язаних, у цьому випадку не настільки важлива, важливіша сама інтерпретація автентичності, історичності, установка на те, що так “було насправді”. Крім того, необхідно пам’ятати, що саме значення елемента “квазі” у визначенні жанру оповідей як “квазіісторичного” в ряді випадків досить умовне. Нерідко, коли персонажами таких оповідей виступають епоніми певного реального локусу, саме ім’я відсилає до реальності, хоч і іншої, ніж реальність персонажа.

Ілюструє дане відображення “київський” міф про Кия, його братів Щека, Хорива та сестри Либідь. Якщо ім’я Кия відображає елемент, пов’язаний з позначенням, зокрема, божественного коваля, помічника Громовержця у поєдинку із Змієм (українська легенда пов’язує походження Дніпра з ковалем, що перемиг Змія, впрягши його в плуг і примусивши його зорати землю; з борозни виник Дніпро, його пороги і вали вздовж Дніпра – Змієві вали), то в цьому разі можна побачити зв’язок заснування міста з мотивом змієборства і перемоги над Змієм.

Міфологічна свідомість будь-якого народу безпосередньо пов’язана з його етнічними характеристиками – господарським заняттям, суспільним устроєм, звичаями, мовою. Язичництво наших предків – це релігійно-міфологічні уявлення осілих землеробських племен, що проживають територіальними (сусідськими общинами). По суті, в українослов’янському язичництві у міфологізованому вигляді відбивався весь життєвий цикл селянина-общинника: цикл сільськогосподарських робіт, домашній побут, весілля, поховання тощо. Пошук гармонійного існування в природі й з природою – ось один з найважливіших сенсів язичництва наших предків – слов’ян.

Невипадково, наприклад, що літо вважалось найважливішим елементом різного циклу, оскільки саме влітку відтворюючі сили природи набирають найбільшу міць. До речі, міфологізоване сприйняття літа, як головної частини літа, відбилося і в тому, що

вираховування років ми донині називаємо літочисленням. Зима ж пов'язувалась з періодом засипання, а то й тимчасовим помиранням природи. І ця опозиція – літо-зима – становила головний поділ року на два періоди (весна в цьому випадку – передліто, осінь – передзим'я).

Рік у слов'ян поділявся на 12 місяців, а ось тиждень складався з п'яти днів. Донині в позначенні днів тижня у нас збереглася саме ця традиція, започаткована у глибокій давнині. Саме слов'янське слово “неділя” бере початок з назви п'ятого дня, під час якого нічого не робили. Перший день – “понеділок”, тобто наступний після “неділі”, потім другий день – “вівторок”, “середа” – серединний день п'ятиднівки, четвертий день – “четвер”, п'ятий – “п'ятниця”, він і неділя. Іудейська “субота” (“шаббат”) і християнське “воскресіння”, що утвердилося в російському календарі, були принесені вже після прийняття християнства. Ще в язичницькій давнині “п'ятниця” була обожена нашими предками і склався культ П'ятниці. Особливо шанувались 12 п'ятниць у році, з яких починався кожен місяць. Цей дохристиянський слов'янський культ тримався довго, а “п'ятниця” оспівувалася в народному фольклорі ще багато віків. Зберігся цей культ і в християнські часи, виразившись у поклонінні християнській святій Параскевії-П'ятниці.

Відмінність слов'янської міфології від давньогрецької або іншої викликана також особливостями історичного розвитку праукраїнців – слов'янський етнос одвічно, ще з найдавніших часів складався на основі взаємоасиміляції різних племен і народів. Пізніше, коли у слов'ян запанувала територіальна община, процес асиміляції інших етносів слов'янами тільки розширився і поглибився. В культурному плані це призводить до різних наслідків.

Укорінене общинне життя стало підґрунтям слов'янського (общинного) світосприйняття. Багатовікове існування общини визначило зміст соціальних ідеалів і принципів співжиття слов'ян – рівність, виборність знизу вверх органів управління, негативне ставлення до ієрархічного підкорення зверху вниз. Саме територіальна община зазвичай відкрита для прийому вихідців з інших народів на становищі вільних і рівних. Кровнородинна – не допускала рівності й всередині сім'ї, а вихідці з інших родів могли потрапити в неї як неповноправні (як було в давньогрецьких полісах).

І що характерно – етнічна самосвідомість наших пращурів, з тієї самої причини, спочатку була ослаблена на тлі племен з кровнородинною общиною. Недаремно ще в язичницькі часи головною складовою слов'янської міфології стає образ Землі. З землею пов'язані найважливіші релігійні культу й обряди. Земля в слов'янському релігійно-міфологічному світосприйнятті виявляється не тільки відтворюючою силою природи (“годувальниця”), але й родоначальницею, матір'ю всього живого (“Мати – сира земля”). Слабка етнічна самосвідомість слов'ян, їх поліетнічність визначили і той факт, що ідеї самостійності й незалежності у них завжди були пов'язані не з ідеєю племені або роду, а з ідеєю “рідної землі” як місця проживання багатьох народів, об'єднаних слов'янським компонентом. Давно, наприклад, зауважено, що в пам'ятках давньоруської літератури йдеться про Руську Землю.

Найдавніший слов'янський світогляд відрізнявся від світогляду оточуючих його племен. Так, ще в VI ст. візантійський історик Прокопій Кесарійський записав, що слов'яни “долі не знають”. Вони не знали розуміння долі як “фатуму” – невідворотності. Таке “фатальне” ставлення до долі було характерне для стародавніх греків і римлян, для германців і варягів. Ставлення до долі як до “фатуму” породжувало у цих народів незнищенну віру у визначеність, у те, що ніякі дії людини не можуть змінити фатальної невідворотності, накресленої зверху.

Слов'яни ж сприймали долю більшою мірою як “фортуна”. Доля-фортуна відкрита, результати її невідомі. Не тільки доля керує людиною, але й людина долею. Справді, є багато прикладів, коли у слов'янському середовищі йшли наперекір долі, тобто прочитані під час чаклування знаки визначеності не заперечували право вибору. Тому є всі підстави вважати, що ідея визначеності не становила в слов'янському світосприйнятті глобальної невідворотної сили, як це було в інших народів. А наявні в давньослов'янській свідомості

елементи фаталістичного світосприйняття, найімовірніше, стосуються варязького, неслов'янського середовища.

Вже зазначалося, що наші предки досить спокійно ставилися до запозичень чужих культурних традицій, які, якщо вони вписувались в систему слов'янського буття, скоро і самі ставали слов'янськими. Але внаслідок того, що відбувався постійний взаємовплив слов'янських і неслов'янських елементів, інколи досить важко побачити власне слов'янський початок тих чи інших релігійно-міфологічних уявлень. Так, переважання територіальної общини у слов'ян передбачало відсутність глибоких етногенетичних переказів, характерних для народів з кровородинною общиною. А якщо такі перекази з'являлися, то одразу виникало запитання – звідки вони взялися у слов'ян, хто, який етнос приніс свої перекази у слов'янську пам'ять?

І тут необхідно обов'язково враховувати один досить важливий факт. Уже в VI ст., коли слов'яни населяли величезні території Східної Європи, в різних регіонах вони контактували з різними сусідніми племенами і, отже, відчували різні впливи. Тому є підстави вважати, що до VIII – IX ст. навряд чи можна говорити про існування єдиної слов'янської міфології – вона була різна у прибалтійських, північно-східних і південних слов'ян (в даному випадку йдеться про слов'ян, які проживали на Східноєвропейській рівнині). У свою чергу, відсутність єдиної слов'янської міфології передбачає і відсутність загальної та жорсткої міфологічної системи.

Слов'янська міфологія не була детально розроблена і структурована, як, приміром, давньогрецька. Слов'яни не мали жорстко регламентованої ієрархічної структури суспільства, як це було в народів з кровородинною общиною (стародавні греки, германці), тому і слов'янські релігійно-міфологічні культури були значно простішими, ніж у останніх. Наприклад, слов'янські божества майже не були в кровородинних стосунках, за винятком Дажьбога, якого називали сином Сварога. До речі, давньоруський книжник епохи Володимира Мономаха згадує саме цих богів як таких, що причетні до організації українського суспільства:

- Перша стадія. Люди проживають у кам'яному віці, воюють палицями і камінням, знають лише груповий шлюб (“б'яху акы скот блудяще”) і до появи Сварога, вочевидь, не знають єдиного шлюбу.
- Друга стадія. Ера Сварога. З'явилося божество неба і вогню – Сварог. Люди пізнали метал. Почала встановлюватися моногамія.
- Третя стадія. Ера Дажьбога. Встановилося класове суспільство. Люди почали платити данину князям. З усією вірогідністю, в цей час у зв'язку з культом Сонця місячний календар був замінений сонячним з дванадцяти місяців (“двою бо на десять місяцю число потом уведоша”) [1, с. 10].

Про те, що наші далекі предки поклонялися різним богам, свідчать і писемні джерела. Відомий візантійський історик VI ст. Прокопій Кесарійський дає опис вірування слов'ян, за кого можна зробити висновок, що перед нами опис вірування різних народів, або таких, що в далекому минулому мали різне етнічне походження. “Вони вважають, – зазначає він у одному місці, – що тільки один бог, творець блискавки, є владикою над усіма, і йому приносять у жертву биків і здійснюють інші священні обряди”. А далі зауважує, що “вони шанують ріки і німф, поклоняються іншим божествам, приносять їм жертви та з допомогою цих жертв чаклують” [2, с. 7].

З цих свідчень можна зробити висновок, що вже у VI ст. на слов'янську язичницьку релігійну систему накладалися інші етнокультурні впливи і релігійні, зокрема. І ще одне зауваження. Прокопій Кесарійський описував вірування слов'ян, які проживали на території сьогоденної України, а були ще прибалтійські й ті, що проживали на північному сході Східноєвропейської рівнини.

У XII ст., через 600 років, католицький священник Гельмольд повторює слова Прокопія Кесарійського якщо не слово в слово, то дуже близько за суттю. Тільки якщо візантійський історик описував вірування південних слов'ян, то Гельмольд – язичницькі культури слов'ян

прибалтійських: “У слов’ян є багато різних видів ідолопоклоніння, тому що не всі вони дотримуються одних і тих самих язичницьких звичаїв. Одні прикривають неймовірні статуї своїх ідолів храмами, як, наприклад, ідол у Плуні, ім’я якого Подага; в інших божества селяться в гаях, як Пправе, бог Альденбурзької землі, – вони не мають ніяких ідолів. Багатьох богів вони вирізають з двома, трьома і більше головами. Серед багатьох божеств, яким вони присвячують поля, ліси, горе і радіщі, вони визнають і єдиного бога, що панує над іншими на небі, визнають, що він всемогутній, піклується лише про справи небесні, інші боги, підкоряючись йому, виконують покладені на них обов’язки” [2, с. 7].

У переказі Гельмольда звертає на себе увагу згадка священних дубових гаїв бога Прове або Проне. Багато дослідників вбачають у цьому богові більш відомого нам Перуна, символом якого також був дуб. Але найголовніше, перед нами знову та сама картина – на релігійні вірування слов’ян Прибалтики також накладалися інші етнічні вірування.

І коли ми усвідомлюємо цей факт, то стає зрозумілим і глибинний зміст всієї слов’янської міфології – вона була покликана гармоніювати не тільки стосунки людей з природою, але й стосунки між різними етнічними спільнотами. Слов’янська міфологія, відбиваючи глибинні духовні, моральні й соціальні характеристики самих слов’ян, повинна була забезпечити мирне співіснування різних етносів у межах єдиного соціуму, єдиної соціальної організації. Освячення світу, освячення життя – ось сенс слов’янського язичництва.

На підставі сказаного доречно буде навести пантеон всіх слов’янських богів.

Баба (Мати) – назва жіночого предка, богиня родючості – врожаю, одне з імен Лади.

Баян (Браги (сканд.), Ваяс (італій.)) – Бог пісень, славослів’я, музики і музичних інструментів. Онук Велеса, син Тура.

Бог ранку (Зоробог, Ютрабог (польськ.), Ютербог (зап. слав.), Uniwit (балт.)) – Бог ранку, зорі, доби. Чоловік Зорі.

Божич (Божик (макед.), Марес (лат.)) – Божество Нового року, немовля.

Бука (Букан, Букач, Бучело, Пчелич (“Вел. Книга”), Риса (кельт.), Бубілас (лит.)) – Бог бджільництва, бортництва. Також дух страшних снів. Онук Велеса.

Буря (Варма-ава (морд.)) – Богиня вітру, дружина Стрибога.

Велес (Волос, Велняс/Велнс/Велинас/Вельняс (лит., латис.), Во-дан/Одін (сканд.), Килдисін (удм.), Матор-пас (морд.), Keurі (ест.), Kekn (фін.), Zempat (прус.), Trimps (прус.), Велс, Виелона (балт.), Вала / Врітра (інд.), Лельвані (хет.), Тір (вірм.), Фавн (лат.), Юл (балт.), Воху Мана (ір.), Нуаду (ірл.), Нудд (кельт.), Нодонс (брит.), Ній, Нія, Ніян, Ніан, Ний, Нав, Нава, Нават, Яма (інд.), Шива (інд.), Тот (єгип.), Гермес (грец.), Пан (грец.), Меркурій (лат.)) – Бог худоби, пастухів, багатства, хмар, мудрості, хитрості, книжності, оберігання, жита, волі, торгівлі, чаклунства, ворожінь, господар чортів, провідник померлих душ. Брат-суперник Перуна, син Сварога, чоловік Макоші. Треба: коров’яче масло, свинина, стрічки, горщики, вода, шкіри, хутро, шкіра, сало, зерно, овес, мед, щука, яйця, вовна, полотно, гроші, хліб, бублики, вино, пиво, молоко, баранина, курятина, козлятина, м’ясо тетерева, горохові грудки, каша, плоди, журавлина, квіти, трава, насіння.

Волх (Волхов, Волховець, Вовк, Вольга, Вогняний Вук (серб.), Локі (сканд.)) – Бог чародійства, вовкулацтва, війни, молодечтва. Син Інтри.

Дажьбог (Даждьбог, Дайбог, Дажбо, Даже, Дацбог, Дажба, Дашуба, Дабог (серб.), Даба, Дайбог (серб.), Dagbra(брит.), Мітра (інд.), Міфра (ір.), Мгер (вірм.), Атум-Ра (єгип.), Peive (саам.), Чи-пас (морд.), Ош-Кече (мар.), Узіл (єтр.), Соль (лат.), Сварожич/Zuarasiz, Дагда (ірл.). Луг (кельт.), Арев (вірм.), Тіват (лув.), Тіят (пагат.), Сурья (інд.), Цар Горох-Білобог, Белбог, Белун (білорус.), Біляк, Baldag, Baldr (герм.), Belenus (кельт.)) – Бог сонця, світла, добра, дощу, покровитель весіль, природи, багатства, допомоги. Син Сварога. Чоловік Живи. Батько Орея – праотця білих людей. Покровитель комах. Протистоїть Чорнобогу. Треба: млинці, горох, полотно, мед, горіхи, яблука, яловичина, свинина, оленина, конина, баранина, коровай, жито, пшениця, ячмінь, яйця, вино, плоди, овочі, квіти, гроші.

Діва (Дівія, Діна (валах.), Діана (лат.), Артеміда (грец.), Дзевана, Зевонія (польс.), Араньяні (інд.), Vires-akka (саам.), Dziwica, Devana (чеськ.)) – Богиня полвання, заповідних лісів, звірів, дівчат (жіночі тасмі мисливські громади). Донька Додоли й Перуна. Дружина Волха. Треба: м'ясо диких тварин, шкурки соболів і куніць, пиріжки, стрічки.

Додола (Дзидзілія (польськ.), Циця, Циза, Дидилія, Дзифілія, До-доле/Дудуле (болг.), Додилаш/Дудулейка (хорв.), Пеперуда (серб.), Ву-рунсему (хет.), Рауни (карел.), Гудири-муми (удм.), Jondol (морд.), Ziziila, Периня, Молонья, Маланьця, Летенця (чес.)) – Богиня грози, блискавки, дощу, весни, годування дітей. Дружина Перуна. Треба: каша, полотно, курятина, мак, гроші, сіль, часник, освячені трави, пшениця, хліб, борщ.

Доля (Срећа (серб.), Щастя, Удача, Фортуна (лат.), Лахесіс (грец.), Лайма (лит.), Верданди (сканд.)) – Богиня щасливої долі, удачі. Сестра Макоші і Недолі.

Дрьома – Богиня дрімоти, сонних мрій, сонливості, ліні. Дружина Сну.

Дунай (Дон, Дніпро, Потрімс (прус.), Усиня) – Бог річок та рибальства. Син Кошія. Батько русалок, чоловік Дани. Брат Святогора і Святибора. У місцевих звичаях йому присвоюється ім'я найбільшої ріки (Ніл (єгип.), Тібр (лат.)). Треба: полотно, яйця, млинці, каша, гроші, хліб, мед, конина, пиво, вино, півень, залізо (сокири, ножі, цвяхи).

Дий (Deus (лат.), Zeus (грец.), Deivas (індоєвр.), Дьяус (інд.), Тур (польск.)) – Верховне Божество. Одне з імен (найдавніше) Сварога. Точніше, Сварог – одне з імен Дия.

Желя (Журба, Zeion (чеськ.), Zeiu (польськ.)) – Богиня похоронного плачу, що проводить на похоронне вогнище. Звідси “жальник” – могила. Сестра Карни. Дочка Мари і Кошія.

Жива (Живіт, Живана, Живена, Сіба, Съва, Сива, Весна, Туран (єтр.), Zivia (кріто-мікен.), Sif (герм.), Seewa (лит.), Zywue (пол.)) – Богиня життя, весни, родючості, народження, жита-зерна. Донька Лади, дружина Дажьбога. Мати Орея. Треба: пироги, хліб, стрічки, квіти-вінки, полотна, молоко, фарбовані яйця.

Зоря (Зорька, Зорениця, Аврора (лат.), Ужара (марій.), Еос (грец.), Тезан (єтр.)) – Богиня зорі, світанку, очищення, здоров'я, дітей, любові, зору, співу (в індуїзм). Мати Усеня. Донька Дажьбога.

Земун (Жеміна (лит.), Амалфея (грец.), Сурабхи (інд.), Ziemne (латис.), Замунь) – Богиня-корова. Годувальниця Велеса. Богиня худоби, хмар, землі. Земун живить своїм молоком молочні ріки Небесного Ірія. Виконавиця бажань. Треба: хліб, молоко, кисіль, пиво.

Інтра (Індра (інд.), Індрик-звір, Інорог, Інрок, Зілант, Зміулан, Гідра (грец.), Умар (марій.), Сумман (лат.), Такшака (інд. цар-змій), Виндрик, Одиноок, Отур (герм.), Ондра) – Бог війни, погоди, дощу, батько звірів, нив, врожаю, змій, родючості, захисник народу. Брат-супротивник Перуна. Батько Волха.

Карна (Кручина) – Богиня скорботи, похоронного обряду, горя. Донька Мари, сестра Желі.

Квасура (Квасир (сканд.)) – Бог таїнства хмелеварення. Лада навчила Квасура готувати питний мед (сурью). Треба: солод, вода, мед.

Коляда (Калета, Колодій (серб.), Calenda (лат.), Календа) – Бог бенкетів, їжі, календаря, веселощів, жертвоприношень. Треба: гроші, зерно, мед, борошно, сіль, вино, масло, свинина, козлятина, баранина, сало, хліб, печиво, млинці, яйця, яблука, бублики, сливи, вишні, кутя, узвар.

Кошій (Кош, Кашій, Вий, Вим, Шолудивий Буняка (на Волині), Солодивий Буніо (Подолія), Аїд (грец.), Аїта (єтрус.), Калм (єст.), Плутон (лат.), Балор (кельт.), Ruta (саам.)) – Бог підземного царства, підземного сонця. Супротивник Дажьбога. Чоловік Мари. Породження Чернобога. Треба: вино, олію, зерно, вода, залізо.

Кривда (Брехня) – Богиня брехні, обману, неправди. Донька Суду і Недолі.

Кришень (Кресень, Крішна (інд.), Сіріус (лат.), Тишья (інд.), Тиштрія (ір.), Сопдет (єгип.), Сотис (грец.)) – Бог зірок. Син Перуна і Додоли.

Купало (Купала, Купідон (лат.), Купалець, Купалич, Кулебозе, Купайло (укр.), Купалищ (білор.), Аллу (єтр.), Апполон (грец.), Сирга (італійськ.)) – Бог очищення, жадання,

любіві, шлюбних пар; пов'язаний з водою і вогнем. Брат Усеня, Радогоща, Коляди. Треба: курятина, горіхи, часник, мед, квіти-вінки, горох, хліб, млинці, пироги, зерно.

Купальниця (Купава) – Дружина Купали.

Лада (Ладо, Лето (грец.), Адіті (інд.), Латонія (грец.), Анна (брет.), Дану (ірл.), Дон (валл.), Мааема (ест.), Маддер-акке (саам.), Юман-ава (марій.), Уні (етр.), Мати-Сира-Земля (рос.), Гера (грец.), Гея (грец.), Alado (польськ.), Рато (кріто-мікен.), Юнона (лат.), Деметра (грец.), Аль-Лат (араб.), Анахіта (ір.), Анаїт (вірм.)) – Богородиця, матір Богів, покровителька пологів, жінок, дітей, шлюбу, любові, жіночих справ, пар, врожаю, родючості. Жіноче втілення Роду. Дружина Сварога. Богиня Землі. Треба: каша, хліб, сир, мед, яловичина, конина, баранина, сир, оленина, масло, курятина, крупа, пироги, нитки, шкурки куниць, ласок і соболів, зерно, яйця, пиво, хустки, полотно, шерсть, молоко.

Леля (Лелія, Hely, Heli, Lala (етр.), Ляля (білор.), Алпан (етр.), Лакшмі (інд.), Афродіта (грец.)) – Богиня дівочої любові, покровителька закоханих, багатства, краси, щастя. Донька Лади. Дружина Семаргла. Треба: каша, хліб, сир, мед, молоко, масло, сметана, сир, яйця, квіти.

Лют (Лед, Ляд, Lyada (польськ.), Маворс/Марс (лат.), Арес (грец.), Тюр (сканд.), Ladon (чес.), Turisas (фін.), Сканда (інд.)) – Бог бою, війни. Син Семаргла і Лелі. Треба: конина, яловичина, зброя, пиво, залізні речі.

Мара (Марена, Коров'яча Смерть, Кікімора, Jambe-акка (саам.), Марцана, Маржана, Маржена (польськ.), Мурієна/Мармурієна (словац.), Мора, Маруха, Марана, Марина, Морена, Мarmor (лат.), Мамерс (ок.), Гека-та/Церера (грец.), Нірріті (інд.), Марія (грец.), Моргана (брит.), Мерроу (шотл.), Маря (латис.), Smrtonoska (чес.), Smertnica (луж.), Куга (серб.), Морріган (ірл.), Марися (білор.), Магіса (італ.), Хольда (герм.)) – Богиня смерті, хвороб, холоду, зими, зла, ночі, темряви, чорного чаклунства, гніву. Донька Сварога, дружина Кошія, Велеса. Мати Образи, Мсти, Карни, Желі, Сну, Мора, Морозу, Ліні. Треба: морква, баранина, ріпа, кисіль, яловичина, конина, квіти, каша, вино, колачі, пряники, піріжки, коренеплоди, оладки, стрічки.

Мокош (Макош, Могош, Макоша, Пугес (хант.), Велесиня, Мокошка (словен.), Мососize (луж.), Makosia, Muges (полаб.), Муукс, П'ятниця, Кармента (лат.), Клото (грец.), Верпея (лит.), Нортія (етр.), Урд (сканд.), Ардвісура, Анахіта (ір.), Карта (латис.)) – Богиня долі, щастя, нещастя, жіночої долі, ворожінь, рукоділля, покровителька джерел і святих колодязів, охоронниця корів. Пов'язана з загробним світом. Дружина Велеса. Сестра Долі і Недолі. Треба: каша, курятина, яловичина, баранина, конина, шерсть, нитки, вино, хустки, посуд, стрічки, хліб, мед, молоко.

Мор (Марс (лат.), Смерть, Танатос (грец.), Грох (вірм.), Мар (інд.)) – Бог смерті, холоду, хвороб. Син Мари.

Мороз (Морозко, Тріскун, Студенець, Зюзя (білор.), Морок) – Бог зими, снігу, холоду. Син Велеса і Мари. Треба: кисіль, каша, печиво, кутя, млинці.

Мста (Маха (ірл.), Бадб (ірл.), Vodua (галл.), Бада (балт. слов.), Біда, Афіна (грец.)) – Богиня помсти, кари, війни, руйнувань. Донька Мари і Кошія. Втілення – чорна ворона.

Недоля (Несрећа (серб.), Лихо, Горе, Нужда, Нещастя, Декла (лит.), Морта (лат.), Атропос (грец.), Хельд, Скульд (сканд.)) – Богиня нещасливої долі, невдач, нещастя. Сестра Мокоші і Долі. Сестра Мокоші і Долі. Треба: каша, нитки, пряжа.

Непра (Водиця) – Богиня води. Донька Переплута. Дружина Дунаю. Згідно з місцевим звичаєм, їй дається ім'я річки цього краю. Треба: каша, гроші, хліб, молоко, пиво, вино.

Образа – Богиня образи, біди. Донька Мари. Сестра-близнюк Мсти. Втілення – чорна либідь.

Орей (Арій, Ар (вірм.), Арьяман (інд.)) – прабатько білих людей, племені аріїв (арійців). Першолюдина (першопредок). Син Дажьбога і Живи.

Пелен (Покров, Оберег) – Бог оберігання, захисту. Син Сварога. Батько Чура.

Переплут (Поренут (балт.), Водяник, Водищ, Черномор, Посейдон (грец.), Нефунс (етр.), Нептун (лат.), Ахті (фін.), Аруна (хет.), Варуна (інд.), Аутримпс (прус.)) – Бог моря,

мореплавства. Батько Дани. Пан водяних. Треба: мед, конина, гусятина, свинина, баранина, хліб, масло, гроші (золото, срібло).

Перун (Гром, Перен, Пярун (білор.), Перон, Паром (словац.), Пераун (чес.), Піорун (польськ.), Пірва (хет.), Парджанья (інд.), Пурьгине-паза (морд.), Перкеле (фін.), Перкунас (лит.), Перконс (латис.), Фергюн (сканд., ім'я Богині, сходиться до імені Перуна), Паргнум/Паркунс/Перкунс (прус.), Проно (балт.), Прохн (полаб.), Айке (саам.), Тоора (фін.), Туури (карел.), Таара (ест.), Сяхил-Торум (мансі), Атям (морд.), Квазь (удм.), Pıchunis (скіф.), Хшатра вайрья (ір.), Вахагн (вірм.), Тару (хет.), Тор (сканд.), Тараніс (кельт.), Доннер (герм.), Додол, Додон) – Бог грози, родючості, війни, покровитель воїнів, вогню, сили, влади, закону, жита, зброї, бойового мистецтва, покровитель врожаю, подавач благ, дощу. Син Сварога. Брат-суперник Велеса. Чоловік Додоли. Батько Діви, Кришня, Сітіврата. Треба: залізо (зброю, підкови), вода, яловичина, квас, півень, яйця, червоне вино, каша, пироги, баранина, жир, сало, горіхи, молоко, дичину, пиво, мед, вінки, зерно, золото, курятина.

Погода (Догода, Нот (грец.)) – Бог південного літнього вітру, гарної погоди. Син Стрибога.

Подага (Евр (грец.)) – Бог східного весняного вітру. Син Стрибога.

Полель (Лель, Люль, Кама (інд.), Амур (лат.), Ерос (грец.)) – Бог пристрасті, любові. Брат-близнюк Лелі.

Порвата (Юмале (лит.)) – Богиня родючості. Дружина Поревіта.

Поревіт (Порович, Спориш (білор.), Польовик, Янус (лат.), Pıruvit (балт.), Перке-кугу-юмо (марі), Юмис (латис.), Кулсан (етр.), Пильвітус (прус.). Добро) – Бог родючості, достатку, успіху, багатства, життєвої сили, благополуччя, спілок і договорів. Треба: яйця, курятина, баранина, хліб.

Посвист (Позвізд, Посвистач, Похвисцій, Pochwisciel Pochwist, Не-погода, Борей (грец.)) – Бог північного зимового вітру. Син Стрибога.

Правда (Дакшина (інд.), Юстиція (лат.)) – Богиня правди, істини, чесності, вірності клятві. Донька Суду. Сестра Кривди. Треба: зерно, гроші, плоди.

Провей (Прове, Зефір (грец.)) – Бог західного осіннього вітру. Син Стрибога.

Род (Рудра (інд.), Брахма (інд.), Коре (угр.), Танен (егип.)) – Верховне Божество (Deo Deorum). Творець всесвіту. Початок Всьому. Батько Сварога і Лади. Треба: вівсяна каша, вівсяний хліб, хліб, сир, мед, просо, борщ, пироги, сир, яйця, масло, пиво, кисіль, оленина, ягідне вино.

Родогощ (Радегаст, Радогоіць, Radichost (балт.), Радун, Ганімед (грец.)) – Бог гостинності, торгівлі, врожаю. Треба: пироги медові, млинці, пиво, вінки, мед.

Рус (Рос) – Прабатько племені Русів. Син Орея.

Сварог (Бог, Дід, Тіу/Тюр (сканд.), Дьяус (інд.), Ільмарінен (фін.), Ільмойлліне (карел.), Інмар (удм.), Ен (комі), Юбмсл (саам.), Шкай (морд.), Шкай (мокш.), Істен (уг.), Кугу-юмо (марі), Кумі-Торум (угр.), Нішке (морд.-ерзя), Всевишній, Zeus (грец.), Deus (лат.), Savitar (інд.), Ішвара (інд.), Ахура-Мазда (ір.), Арамазд (вірм.)) – чоловіче втілення Роду, Бог-Творець, Бог Неба, мудрості, покровитель шлюбу і ковальської справи, ремесел. Бог, що встановив закон Праві. Батько Богів. Чоловік Лади. Треба: вівсяна каша, курятина, пиво, пироги, зерно, сало, хліб, пироги з курятиною, риба (щука), локшина, кропива, тканина, молоко, сир, яйця, сир, ягідне вино, вівсяний хліб, оленина.

Світовіт (Світовід, Святівід, Святівіт, Світозар, Свіндовід, Vitelubbe (балт.), Svatovit, Zwetobochus, Suentebueck – Бог світла, родючості, урожаю, осіннього сонця, зерна, бою. Син Сварога. Треба: медовий пиріг, вино, млинці, мед.

Святобор (Світобор, Гай, Ліс, Дубиня, Ажуолрович (лит.), Сильван (лат.), Селванс (етр.), Вертидуб) – Бог лісів, борів, пан лісовиків. Треба: яйця, щука, лебідь, хліб.

Святогор (Світогор, Гориня, Калнавертіс (лит.), Вертигор) – Бог гір, пагорбів, круч. Брат Святобора.

Семаргл (Вогнебог, Вогник, Агни (інд.), Акни (хет.), Ігніс (лат.), Сефланс (етр.). Тулон-кугу-юмо (марі), Вулкан (лат.), Гефест (грец.), Сварожич, Атар (ір.), Руєвит, Rıgievit,

Rinvit, Симаргл, Семиглав, Семик, Сим-ръгль, Раклий) – Бог вогню, вогняних жертвоприношень, тепла, ковальства, покровитель жертвників. Бог-посередник між світом людей і світом Богів. Треба: дрова, жир, пахощі, баранина, хліб (обов'язково), зерно, олію, вино, молоко, горіхи, каша.

Ситиврат (Ситиворот, Пісче-пас (морд.), Ситовень) – Бог дощу, родючості, син Додоли і Перуна. Треба: каша, полотно, мак, гроші, сіль, часник, пшениця, хліб, борщ.

Сон (Гіпнос (грец.), Унтамо (фін.)) – Бог сну. Чоловік Дріми. Батько Угомона (Спокою). Син Велеса і Мари. Треба: яловичина, пироги, тканина, вино, молоко, мед.

Стрибог (Вітер, Вітрила (білор.), Стриба, Саркис (вірм.). Вата (ір.), Ват-Лунг (хант.), Туня-юмо (марі), Oado (кушан.), Pieggolmai (саам.), Vot-por-ansux (мансі), Шу (єгип.), Вайю (інд.)) – Бог вітру, повітряного простору. Батько Посвиста, Провея, Погоди і Подаги. Чоловік Немізи. Треба: стрічки, крупа, зерно, борошно, каша (у вірменів), хліб (розкидаються шматки).

Суд (Усуд (хорв.), Дхарма (інд.), Каба-інмар (удм.), Вахт (вірм.)) – Бог правосуддя, справедливості, істини, законів. Батько Правди, Кривди і Родомисла. Треба: зерно, гроші, плоди.

Суриця (Сурья (інд.)) – сонячна Богиня радості, світла (напій сурья (мед питний)). Дружина Хмеля. Дочка Дажьбога.

Торка (Салюс (лат.), Девасена (інд.), Нерієне (лат.)) – дружина Бога Війни. Триглава (Тригла) – дружина Трояна.

Троян (Траян, Триглав (балт.), Трояк (укр.), Третьей, Діан Кехт (ирл.), Trzy (польськ.), Тріта Апя (інд.), Фріта, Фаридуї/Траетона (ір.), Фаетон (грец.), Тритон (грец.), Асклепій (грец.), Ескулап (лат.), Тройчан, Аурван (ір.), Дханвантарі (інд.), Аушаутс (прус.)) – Бог здоров'я, цілющих трав, знахарства. Пов'язаний з вогнем та водою. Син трьох Богів (Сварога, Перуна, Велеса). Чоловік Трігли. Покровитель часу і простору. Треба: трави, молоко, конина, млинці, квіти, полотна, рушники, хліб, яйця, зерно.

Тур (Віл, Торк (болг.), Tunipit (балт.)) – Бог-покровитель худоби, ігрищ, веселощів, буйності, пристрасті. Син Велеса і Макоші. Треба: млинці, козлятина, пиво, вино, стрічки, вино, стрічки, яйця.

Туриця – дружина Тура.

Усень (Овсень, Авсень, Таусень, Усиньш (латис.), Jesen (балт.), Уши (інд.), Ушас (інд.), Usil (єтр.), Ausel (італійськ.), Ашвини (інд.)) – Бог весни, праці, покровитель коней, мостів, оранки. Син Зорі й Бога ранку. Треба: жир, хліб, молоко, мед, пиво, підкови.

Хмель (Місяць, Арма (хет.), Син (шум.), Кужух (хур.), Meness (латиськ.), Мен (фріг.), Мані (сканд.), Мах (ір.), Чандра (інд.), Ікі (хант.), Етпос-Ойка (мансі), Сома (інд.), Хаома (ір.), Нектар (грец.)) – Бог хмелю. Чоловік Суриці. Треба: пиво, зерно, вино, квіти, яловичина, конина (в іранців).

Хорс (Хърс, Хръс, Харе, Хорос, Хрос, Хурс, Гурс, Гурк, Коре, Геліос (грец.), Орш, Корша, Кърт, Kirt (нім.), Карачун, Керечун (карпатськ.), Крачун (болг.), Креиуну (рум.), Horse (італійськ.), Херс, Хрс, Хрсовик (серб.), Хорус (чеськ.). Гор (єгип.)) – Бог зимового сонця, зерна, озимих, холодів, покровитель худоби (особливо коней). Бог грому, господар чортів і вовків. Треба: конина, яловичина, оленина, свинина, млинці, яйця, горіхи, молоко, масло, кутя, хліб, мед, кисіль, зерно, підкови, зброю.

Чорнобог (Царнібу (балт.), Сурт (сканд.), Сет (єгип.), Керемет (удм.), Омоль (комі), Куль (перм.), Куль-Отир (мансі), Кинь-Лунг (хант.), Zsegneboch, Черняк, Ангро Манью (ір.), Tiarnaglof, Церноглов (балт.)) – Бог Зла, брехні, ненависті, ночі. Супротивник Білобога і Вищих Богів.

Числобог (Кронос (грец.), Зерван (ір.)) – Бог часу, букв, чисел, календаря. Треба: зерно, плоди, пироги, вино, мед.

Чур (Щур, Арсурі (чуваськ.), Велен-пас (морд.), Термін (лаг.)) – Бог охорони права власності, захисту, покровитель кордонів, цілості, домашнього вогнища. Треба: зерно, хліб, плоди, вино, мед, курятина, борщ, каша, гроші.

Яже (Юша, Ящер, Яша, Шеша (інд.), Yesza (польськ.), Jassa (польськ.), Ажи Дахака (ір.), Аждаха (серб.), Ахі Будхинья (інд.), Бадняк (болт.), Аждахак (вірм.), Лекеон (вірм.), Левіафан (жид.), Ермунганд (герм.), Мехенга (єгип.) – Змії, що тримає землю. Брат Інтри і Кошія. Треба: зерно, м'ясо, сіль, вино, квіти.

Ярило (Ярила, Яр, Ерило (білор.), Ярци, Еріл (лат.), Liekiö (фін.), Пергрубрюс (прус.), Арес/Ерос (грец.), Герман (болг.), Яровіт, Herovito (балт.), Herilus (італійськ.), Ярко, Телепінус (хет.), Тарку (вірм.), Геркле (єтр.), Геракл (грец.). Геркулес (лат.), Фуфлунс (єтр.)) – Бог весняного сонця, пристрасті, кохання, дітонародження, родючості, худоби, пивоваріння, землеробства, війни, звірів. Треба: оленина, конина, свинина, козлятина, курятина, зерно, каша, молоко, яйці, пиво, квіти, стрічки, овочі, мед, часник, квас, печиво.

Яриця (Яриліха) – дружина Ярила [4, с. 328; 5, с. 405, 409, 417].

З наведеного переліку слов'янського релігійного пантеону чітко прослідковується висловлена вище думка про взаємовплив різних етнічних вірувань, починаючи з індоєвропейців, на слов'янське язичництво.

Впродовж багатьох століть традиційні слов'янські язичницькі вірування досить успішно справлялися зі своїм завданням. Інакше, мабуть, слов'янські племена не змогли б настільки швидко і мирно освоїти величезний європейський простір. Але язичництво виконувало своє призначення на додержавній стадії розвитку слов'ян. Як тільки виникла необхідність створення держави – ситуація зразу ж змінилася. Адже утворення держави завжди пов'язане не тільки з підвищенням певних соціальних верств, але й одних етнічних груп над іншими. І, відповідно, ставши пануючою верствою в суспільстві, ці етноси починали підвищувати і своїх богів, яким вони поклонялися. Ось тоді й виникли проблеми, тому що останні навряд чи могли погодитись з таким становищем.

Нагадаємо, як розвивалася історія язичницьких вірувань на землях Київської Русі, території майбутньої України, оскільки Київська Русь співвідносилася з полянами.

Відомо, що руси з “роду руського” поклонялися, перш за все, Перуну, а також Велесу (Волосу) – їх іменами вони клялися, підтверджуючи угоди з греками. “Клялись зброєю своєю і Перуном, їхнім богом, і Волосом, богом багатства...” – повідомляє “Повість минулих літ” [2, с. 10]. Мабуть, іменем Перуна і зброєю клялися князі і дружинники, а іменем Велеса (Волоса) “богом багатства” – купці. При Ігорі в Києві на якомусь пагорбі стояв ідол Перуна: “Покликав Ігор послів і прийшов на пагорб, де стояв Перун. І склали зброю свою, і щити, і золото, і присягали Ігор і люди його – скільки було язичників серед руських” [2, с. 10]. Культ Перуна найяскравіше виражений і в “Пантеоні Володимира”, коли в 979–980 рр. за велінням київського князя Володимира Святославовича різних богів слов'ян зібрали в одному місці, й було влаштовано капище, в центрі якого розташовувався Перун, оголошений головним богом. Навколо Перуна розміщувались ідоли інших богів – Стрибог, Даждьбог, Мокош, Смаргг і Хорс.

Сенс язичницької релігійної реформи Володимира ніби зрозумілий – опинившись на чолі держави, він зробив спробу створити єдину систему язичницьких вірувань і єдину ієрархію богів, яка б відповідала державним інтересам. Можна припустити, що язичницька релігійна реформа була направлена проти християнської общини, що посилилася в Києві, й в цьому відношенні Володимир підтримував погляди свого батька Святослава, який залишався переконаним язичником. Це підтвердили й археологічні дослідження “Перунового пагорба”. Вияснилося, що для підстави язичницьких ідолів використовували уламки плінфи (давньоруської цегли) і шиферу. Зустрічається й штукатурка зі слідами фрескового розпису, подібного до того, який застосовувався в християнських церквах. Найвірогідніше, це були залишки зруйнованого християнського храму, причому зруйнованого свідомо або Святославом, або Володимиром. Відповідно, після смерті Ольги в Києві почалися гоніння проти християн. Хоча християнська община знову посилилася при Ярополку, оскільки християни підтримували цього князя. Тому, цілком можливо, що київський храм зруйнував саме Володимир, убивши брата і вбачаючи в християнах своїх ворогів. У такому випадку, використання уламків християнської церкви для створення язичницького святилища мало

глибокий символічний зміст. На початку свого правління Володимир розглядав християнство як однозначно ворожу релігію. По суті, Володимир цілеспрямовано протиставляв християнству організований язичницький культ, який повинен був стати державною релігією Київської Русі.

Ідейні й організаційні витоки самої реформи Володимира, мабуть, варто шукати в землях прибалтійських слов'ян – тільки в Південній Прибалтиці у слов'ян були більш-менш систематизовані язичницькі культури і тільки звідти Володимир міг винести саму ідею створення “Пантеону” богів. І не випадково, що події 983 року, коли в Києві були принесені перші людські жертви і загинули два варяги-християнина, виявилися напряму пов'язані з повстанням прибалтійських слов'ян проти насильницької християнізації.

Принципи створення “Пантеону” і вибір богів, включених у нього, незрозумілі. Але дивує відсутність бога Велеса (Волоса), який, як уже зазначалося, був присутнім в угодах з греками Олега Віщого і Святослава. Більше того, відомо, що кияни продовжували поклонятися Велесу і йому був споруджений ідол на київському Подолі, окремо від “Пантеону Володимира”. Цей факт свідчить про існування в Києві релігійних протиріч не тільки між християнами, але й між самими язичниками. І цей факт дозволяє нам дещо привідкрити завісу над таємницею володимирського “Пантеону”, оскільки релігійні протиріччя між язичниками могли мати тільки етнічний характер.

Уже давно науковцями була звернена увага на те, що походженні імен богів володимирського “Пантеону” має різне етнічне коріння. Так, імена Стрибога, Даждбога, Хорса, Симаргла походять з індоіранських мов. Саме слово “бог” має також індоіранське походження. Відповідно, названі язичницькі боги, найімовірніше, не були слов'янськими. А це, в свою чергу, означає, що слов'яни у Придніпров'ї колись жили поряд з іраномовними народами, асимілювали їх, а іранські культури стали частиною загальної слов'янської міфології, причому достатньо пізно.

Власне східнослов'янське ім'я в “Пантеоні Володимира” має тільки богиня Мокош, хоча і щодо неї існує думка про її фінське походження.

В інших джерелах називаються й інші боги, що мають слов'янські імена – Сварог, Лада, Род, той самий Велес (Волос). Імена цих богів мають дуже давнє індоевропейське коріння і знаходять аналоги в індійській міфології. До речі, вищим небесним божеством слов'ян російський дослідник А. Г. Кузьмін вважає, наприклад, Сварога [6, с. 71]. А Велес – це бог худоби, покровитель торгівлі й навіть поезії. Але ці слов'янські боги в “Пантеон Володимира” включені не були.

Складніше визначити етнічне коріння культу Перуна. На думку того-таки А. Г. Кузьміна, Перун не був ні загальнослов'янським, ні навіть взагалі слов'янським богом. Витоки культу Перуна проглядаються в міфології прибалтійських ругів-русів (іліро-венетів). Перун і став слов'янським богом саме в тих місцях, де слов'яни спочатку близько контактували з ругами-русами, а потім асимілювали їх – у прибалтійських слов'ян (культ Прове-Проне). Мабуть, не випадково Перун під іменем Перкунаса ввійшов у міфологію балтів [6, с. 72].

Але навіть у цьому випадку в Києві Перун залишався богом князя і його воєнної дружини, так і не отримавши загальнослов'янського значення. Можливо, це пов'язано з тим, що руги-руси ставали правлячими русами у слов'ян, зберігаючи власну міфологію, а одвічне слов'янське населення продовжувало поклонятися своїм традиційним божествам. І недаремно культ Перуна, встановлений Володимиром у Києві, так і не зміг закріпитися. А ось у Новгороді, жителі якого вели родословну від роду варягів – русі та довгий час підтримували зв'язки з “варязьким” узбережжям Балтійського моря, культ Перуна зберігався ще довго.

Тому, цілком можливо, що в “Пантеоні Володимира” представлені не просто боги-покровителі різних “професійних культів”, а божества різних племен, що населяли Київську Русь. І створюючи “Пантеон”, Володимир намагався примирити різноплеменних підданих, поставивши на чолі свого, варязько-руського, князівського бога Перуна. Недаремно,

кількість богів “Пантеону” – шість – співпадає з кількістю племен, які названі в літописі: поляни, древліяни, сіверяни, дреговичі, кривичі полоцькі й слов’яни новгородські. Хоча, імовірно, суто племінний зв’язок з божествами донині був уже втрачений, і всі вони отримали певне функціональне значення.

Релігійна реформа, проведена Володимиром на початку свого правління в Києві, свідчить ще про один досить важливий факт – до того часу в Київській Русі не було структурованої і загально визнаної ієрархії богів. Володимир увів цю ієрархію власним рішенням, тобто “зверху вниз”. Але найважливіше те, що штучно створена ієрархія богів у Київській Русі не прижилася. Отже, вона не була сприйнята киянами й іншими придніпровськими слов’янськими племенами, нашими предками як необхідність, як єдина релігійна система – вони зберігали вірність власним богам, незважаючи на рішення київського князя. Навіть у Києві, як зазначалося, жителі продовжували поклонятися Велесу, не включеному в “Пантеон”. І не випадково, що незабаром Володимир руйнує ним самим влаштоване капище, “скидає” Перуна, а в Київській Русі вводиться християнство. Різномовне за своїми коренями слов’янське язичництво виявилось неспроможним виконувати функцію єдиної державної релігії.

Але сама язичницька міфологія, на рівні переказів і марновірства, продовжувала жити і під час християнства. А в перші століття після Хрещення Русі дуже багато слов’янських племен зберігали вірність своїм традиційним віруванням.

Про довге існування різних традиційних язичницьких культів у східнослов’янських племен, що проживали на території саме України, свідчить і відоме “Слово о полку Ігоревім”, написане через 200 років після прийняття християнства. Взагалі, картина язичницького пантеону, відтворена у “Слові о полку Ігоревім” – унікальне явище в давньоруській писемності. Автор “Слова” не знає Перуна, хоча той вважається саме воїнським, князівським богом. Не знає він і Сварога – одного з головних слов’янських язичницьких богів, як не знає і давньослов’янську богиню Мокош. В цілому, з язичницького “Пантеону Володимира” в “Слові” згадані лише три боги – Хорс, Стрибог і Дажьбог, тобто боги південних районів Київської Русі.

Зате головним богом виступає Троян – саме цей бог співвідноситься з поняттям часу і (“віки Трояна”) і простору (“земля Трояна”). При цьому “віки Трояна” мають і конкретне значення – саме від Трояна автор “Слова” відраховує історичний час (полоцький князь Всеслав, який жив у XI столітті, живе “на самому віці Трояна”). Конкретизується і поняття “земля Трояна” – саме як “Руська Земля”. Цікаво, що у давньоруських писемних пам’ятках, крім “Слова”, ім’я Трояна згадується в апокрифі “Ходіння Богородиці по муках”, поряд з Хорсом, Перуном і Велесом.

Родопочатківцем ж руського народу в “Слові о полку Ігоревім” виступає Дажьбог, внуками якого названі руські люди. Це теж унікальне свідчення, що не має паралелей в інших джерелах.

Унікальність язичницького пантеону “Слова” безпосередньо пов’язана з оригінальною історико-міфологічною картиною. Так, при багатьох історичних паралелях, автор “Слова” зовсім не знає сюжетів, пов’язаних з запрошенням варягів, як і не знає імені варязького князя Рюрика. Але він пам’ятає стародавнього князя Буса, що жив у IV ст. і воював тоді в Причорномор’ї з готами. Автор “Слова” взагалі майже не знає північних і північно-західних історико-міфологічних сюжетів, зафіксованих “Повістю минулих літ”. Зате в “Слові” широко представлені сюжети й аналогії, пов’язані з Кримом, Причорномор’ям і Подунав’ям. Так, саме відвойовувати Тмутаракань у половців відправляється князь Ігор, готські діви в Криму згадують “час Буса”, плач Ярославни долітає до Дунаю і саме там знаходить відповідь, а коли Ігор повертається з полону додому, то якісь дівчата радісно співають на Дунаї і їхній спів долітає до Києва. До речі, й слова Святослава Київського чують на Заході й на Півдні Європи – німці, венеціанці, греки і морави.

Більше того, на думку деяких дослідників, під образом Трояна варто трактувати не язичницького бога, а римського імператора Траяна (98–117 рр.), який здійснював походи в

Подунав'я і залишив після себе пам'ять у подунайських слов'ян. Якщо так, то в “Слові о полку Ігоревім” можна бачити відгуки, що зберігалися в південних межах Стародавньої Русі, історико-міфологічних переказів про дунайську прабатьківщину слов'ян, про контакти з римлянами, про Причорноморську Русь, про війни Русі з готами в IV ст. Інакше кажучи, можна припустити, що “Слово” надає нам досить оригінальну версію походження нашого народу. Можна також припустити, що “Слово” не було єдиною пам'яткою, яке представляло цю версію – за “Словом”, можливо, стояла ціла традиція, писемна чи усна. І якщо ми сьогодні не маємо оригіналу “Слова”, то досить вірогідно, загинула і писемна традиція указаної версії походження Русі, що започатковується корінням у Тмутараканській Русі, й найімовірніше, ще глибше – в Русі Причорноморській (індоарійській?) [2, с. 3–7, 10–14]. Продовжуючи розмову про “Слово о полку Ігоревім”, варто звернути увагу на такий факт, як започаткування в ньому української мови, не кажучи вже про інші писемні джерела. Так, російський історик В. Соловйов небезпідставно визнавав київську літературу XI – XII ст. (у тому числі й “Повість минулих літ” за Іпатіївським списком) як українську. Навіть В. Белінський вважав, що “Слово о полку Ігоревім” за характером – українське. “Є в мові його, – писав він, – щось м'яке, що нагадує нинішню українську мову, особливо безліч гортанних звуків і закінчення на букву “ь” в дієсловах теперішнього часу третьої особи множини” [7, с. 90].

Наголос зроблений для того, щоб ми, українці, усвідомили самі для себе, що з самого початку етногенезу наших предків ми є окремим слов'янським етносом, який творив свою історію і свою майбутню вітчизну. Адже не секрет, що сьогодні російські ідеологи від історії, як і при Радянському Союзі, намагаються постійно твердити як мантру, про спільні корені трьох братніх народів: українців, білорусів і росіян з надією на те, щоб український народ і надалі, як це було в складі Російської імперії, а потім СРСР, не міг творити своє життя. Так, спільні коріння є, але тільки в тих слов'янських племен, що проживали на території нинішньої України (власне Київської Русі) і стояли біля витоків українців.

Повертаючись до проукраїнського міфу, варто звернути увагу і на ритуали міфологічного життя. Так, справді, деякі види праукраїнських міфів у жанровому контексті були надзвичайно ритуалізованими та жорстко прив'язаними до ритуалів. Мова йде про пісні річного та життєвого циклів, а також про гадання та загадки. І ті, й інші, поза сумнівом, довгий час були прив'язані до ритуалів переходу, ніби гарантуючи його успішність, передбачаючи майбутнє, перевіряючи, наскільки засвоєна “логіка” світу і наскільки випробуваний відповідає їй.

Взагалі, через операційність визначення об'єктів у міфічному мисленні (як це зроблено? як відбулось? тощо) актуальна картина світу неминуче й нерозривно співвідноситься з космологічними схемами та “історичними” переказами, які розглядаються як прецедент, який служить зразком для відтворення вже тільки тому, що він мав місце у початкові часи, “на початку”. Для архаїчної свідомості наших предків міфічної епохи все, що існує, – результат послідовних відтворень прецеденту, першоподії, експлікація вихідної ситуації (творення) стосовно до нових умов космологічного “ущільненого” буття. У цьому розумінні всі події міфу творення – лише повторення того, що було у загальному вигляді маніфестовано у вихідному акті творення. Так, всередині космологічного міфу утворюється досить щільна, тотальна мережа ототожнень з правилами переходів (трансформацій) від однієї події до іншої, від одного героя до іншого. Ця ситуація пояснює високий ступінь орієнтації на необхідність постійного звернення з приводу розв'язання проблеми тотожності й різниці.

Для міфічної свідомості все космологізовано, оскільки все входить у склад світу-космосу, притаманне йому, саме він і утворює вищу цінність. Зрозуміло, в житті людини міфічної епохи можна виділити й аспект злободенності, “низького” побуту, профанічного існування. Але життя у цьому аспекті не входить у систему справжніх цінностей: з точки зору вищих інтересів вона невідповідна і досить профанічна. Істотне і насправді реальне лише те, що сакральне зазначене, сакралізоване, а сакралізоване тільки те, що породжене в

акті творення, входить до складу Космосу як його частина, вихідне з нього. Ця “всесакральність” складає одну з найхарактерніших рис міфічної моделі світу. Тільки у сакралізованому світі існують правила його організації, що належать до структури простору і часу, до співвідношення причин і наслідків, окремого й загального. Поза цим світом – хаос, царство випадковостей, розклад. Але сакральність світу потребує охорони й підтримки, періодичного оновлення, особливо у кризові моменти, коли світ-космос старіє і виникає загроза його загибелі. Цим ентропічним тенденціям може протистояти тільки ритуал, який відновлює вихідну цілісність, гармонію та сакральність. Саме в ритуалі знову й знову відтворюється вихідна ситуація “початку” – і певним набором дій попереджується хаос і відновлюється наступність цього світу і того, що було створено “на початку”. Крім “випадкових” загроз цілісності світу, що долаються ритуалами часткового характеру, інколи своєрідними імпровізаціями ритуальної дії, існують і періодичні тотальні кризи. Вони відбуваються на зіткненні Старого і Нового року, у свято, тобто в той “святковий” порожній час, коли Старий рік-світ майже повністю відійшов, а Новий – ще не виник, й існує загроза, що в цю порожнечу увірветься стихія хаосу. Ця ситуація крайньої невизначеності передусім характеризує драматичну напругу “великого” (головного) ритуалу, що приурочується до переходу від Старого року до Нового, яка “знімає” напружену колізію в ході свого розгортання.

Стрижневе становище ритуалу в житті архаїчних колективів і наповненість самого життя ритуальною діяльністю як формою творчості, що розцінювалось як головна і вища (можна нагадати, що в ряді культур свята займали до половини всього річного часу), значною мірою зберігалось і для наших предків, про що можна судити з кількості тих свят, які успадкували українці від язичницької пори, лише частково адаптувавши християнством. Тому для міфічної епохи саме ритуал є не тільки реальною основою релігії, а й найбільшим її актуальним втіленням у двоєдиному ритуальному слові-ділі, священнодійстві. У багатьох випадках ритуал підпорядковує собі міф, визначаючи його роль у мотивуванні самого себе, відсиланні до прецеденту, мовному коментарі тощо. Але і в тих випадках, коли міф утворює самостійну систему, він, як правило, не пориває зв'язків з ритуалом та ідеями, що лежать в його основі, стаючи іншим способом їх вираження. Однак і в ситуації “рівноправності” ритуалу і міфу перший характеризується як більшою інтимністю пов'язаних з ним переживань, так і більшою прагматичністю, організуючим началом і цілеспрямованістю. Один з проявів цих особливостей в тому, що в принципі ритуал загальнообов'язковий і втягує у себе весь колектив (“всенародність” свята), і з його допомогою вирішуються завдання, які стоять перед колективом у цілому. Згуртовуючи людей в соціум, виявляючи цінності, актуальні для колективу, і окреслюючи своєрідну програму виходу з кризи до “стійкого” життя, ритуал породжує і те колективне слово, яке звернене до всіх і яке, навіть уже помітно відірвавшись від ритуалу, що його породив, продовжує залишатися голосом усього колективу. Саме це і становить основу “соціалізації” почуттів і ментальних можливостей людини через внутрішньоритуальні “діяння” і відповідні їм знакові протосистеми, які дають початок мистецтву, науці, філософії, праву. Зрозуміло, що ця спроба розкрити особливості формування праукраїнського міфу не може бути завершеною. Всі уточнення при висвітленні цього питання, як і більш або менш синтетичний підхід можливий лише після повного дослідження у сфері праукраїнського міфу.

Список використаних джерел

1. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян / Б. Рыбаков. – М., 1994. – С. 10.
2. Перевезенцев С. С. Славянская мифология, или первый смысл / С. Перевезенцев // <http://www.voskres.ru/idea/senses1.htm> – С. 7.
3. Демина Е. В. Особенности религии древних славян / Демина Е. – Елец. – 2002.
4. Полное собрание русских летописей. Т. 1. (Лаврентьевская летопись). – М.-Л., 1962.
5. Полное собрание русских летописей. Т. 2. (Ипатьевская летопись). – М.-Л., 1962.
6. Кузьмин А. Г. Начало Руси / А. Кузьмин. – М., 2003.
7. Размышления о России и русских. Далекие предки XVIII вв. – М., 1996.